

MARIA KUCZKOWSKA

Biblioteka Uniwersytecka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

e-mail: maria.kuczowska@amu.edu.pl

ORCID 0000-0003-2681-4945

MONIKA THEUS

Biblioteka Uniwersytecka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

e-mail: mtheus@amu.edu.pl

ORCID 0000-0002-8397-1827

OTWARTA NAUKA – OTWARTE DANE BADAWCZE – NOWE ZADANIA BIBLIOTEK NAUKOWYCH: RAPORT Z BADANIA PILOTAŻOWEGO

Maria Kuczowska, mgr, polonistka, bibliotekarka. W latach 2003-2020 zatrudniona w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, a od 2020 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. W swojej pracy z pasją porusza się po zagadnieniach współczesnego bibliotekarstwa naukowego – specjalistka w zakresie bibliograficznych baz danych i otwartej nauki. Opublikowała m.in. *Otwarte dane badawcze: sondażowa analiza doświadczeń i potrzeb pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu* („Przeгляд Biblioteczny”, 2021); *Funkcjonowanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu w otwartej przestrzeni – dwa lata doświadczeń* („Forum Bibliotek Medycznych”, 2012); *Doskonalenie zawodowe bibliotekarzy we własnej placówce na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu* („Forum Bibliotek Medycznych”, 2011).

Monika Theus, mgr, absolwentka historii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracuje w Oddziale Informacji i Transferu Wiedzy Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu na stanowisku kustosa dyplomowanego. Specjalizuje się w zakresie zasobów naukowych i menedżerów bibliografii. Obszarem jej zainteresowań są zagadnienia związane z udostępnianiem publikacji naukowych w otwartym dostępie oraz z ruchem otwartej nauki. Najważniejsze publikacje to m.in. *Użytkownicy i zasób repozytorium instytucjonalnego (studium przypadku)* („Przegląd Biblioteczny”, 2016); *Otwarty dostęp do piśmiennictwa naukowego. Przegląd funkcjonujących form – legalnych i nielegalnych* („Biblioteka”, 2018); *Elektroniczne czasopisma w sieci: analiza wykorzystania na przykładzie repozytorium AMUR i platformy PRESSto* (W: *Mobilna biblioteka*. Red. M. Wojciechowska. 2021).

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteka naukowa. Otwarta nauka. Otwarte dane badawcze. Data steward. Badanie pilotażowe.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Ostatnie kilkadziesiąt lat przyniosło zauważalne zmiany w funkcjonowaniu bibliotek naukowych. Niezwykle ważny dla poszerzenia zakresu zadań bibliotek – obok ekspansywnych technologii informacyjno-komunikacyjnych – okazał się ruch *Open Access*. Aktywny udział bibliotek w rozwoju idei *Open Access*, a z czasem *Open Science*, postawił przed bibliotekarzami nowe zadania. Zauważając pewną fragmentaryczność obrazu otwarta nauka – biblioteka naukowa, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu postanowiła przeprowadzić ilościowe badanie pilotażowe. Zwrócono się z prośbą do pracowników bibliotek państwowych szkół wyższych oraz instytucji naukowych o wypełnienie krótkiego kwestionariusza ankiety na temat otwartej nauki, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z otwartymi danymi badawczymi. Celem tego sondażowego badania było określenie stopnia zaangażowania bibliotek naukowych w nurt otwartej nauki oraz zdiagnozowanie poziomu wiedzy bibliotekarzy na temat otwartych danych badawczych. **Metoda** – Zastosowano technikę ankiety i narzędzie w postaci kwestionariusza online, składającego się z 17 pytań. Ankieta miała charakter jednorazowy. Wiadomość z prośbą o wypełnienie kwestionariusza została wysłana na skrzynki mailowe 171 instytucji. **Wnioski** – Ankieta pozwoliła zweryfikować obraz zmian zauważalnych w działalności bibliotek naukowych – widoczne symptomy to m.in. kształtujący się zawód *data steward*, powstające zespoły zadaniowe ds. otwartej nauki, budowanie repozytoriów danych badawczych. Badanie wyraźnie potwierdziło, że otwarta nauka wyznacza nowe obszary działania bibliotek naukowych.

WPROWADZENIE

Rola i miejsce biblioteki naukowej w życiu uczelni została już dobrze opisana, do lamusa wciąż nie odchodzą, ani też nie powinny, podstawowo-

we zadania biblioteki, czyli gromadzenie, opracowanie i udostępnianie (także w wersji online) materiałów bibliotecznych. Etap komputeryzacji i podnoszenia, związanych z tym kwalifikacji swoich pracowników, biblioteki wszystkich typów mają już dawno za sobą. Dalsze przeobrażenia w działalności bibliotek związane były głównie z rozwojem i ekspansją technologii informacyjno-komunikacyjnych, które znacząco wpłynęły na zmiany w funkcjonowaniu społeczeństwa wiedzy (Czajkowska, 2019). Ważnym przyczynkiem do znacznego poszerzenia zakresu zadań biblioteki naukowej jest także nurt otwartej nauki (ON)/*Open Science* (OS) – gdy kilkadziesiąt lat temu na horyzoncie pojawił się ruch *Open Access* (OA), biblioteki od początku były wyraźnie zaangażowane zarówno w samą ideę, jak i powstanie różnorodnych inicjatyw OA. Z ważniejszych i można by rzec kanonicznych dokumentów *Open Access*, należy wymienić choćby *Deklarację Budapesztańską* (2002), *Deklarację z Bethesda* (2003) czy *Deklarację Berlińską* (2003), podpisane przez wąskie grono naukowców, bibliotekarzy oraz ekspertów (Kępski, 2018).

Wytyczne *UNESCO Recommendation on Open Science* z 23 listopada 2021 r. nie pozostawiają wątpliwości, iż otwieranie nauki stało się trendem globalnym. Obecnie w kontekście otwartej nauki mówi się nie tylko o otwartym dostępie do publikacji naukowych (*Open Access*) i danych badawczych (*Open Research Data*), ale także o otwartej komunikacji naukowej (*Open Scholarly Communication*), otwartych zasobach edukacyjnych, oprogramowaniu *open source*, *open hardware* i całej infrastrukturze otwartej nauki (*UNESCO Recommendation...*, 2021).

Otwarta nauka od wielu lat znajduje się także w centrum zainteresowania Komisji Europejskiej, co znalazło swój wyraz w stosownych dokumentach, najważniejsze to m.in. *Zalecenie Komisji z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony* (2012/417/UE) (*Zalecenie Komisji...*, 2012); *H2020. Programme Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020* (H2020..., 2017); czy też *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego* (*Dyrektywa Parlamentu Europejskiego...*, 2019). Na gruncie polskim należy wspomnieć o stosunkowo nowej *Ustawie z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego* (*Ustawa o otwartych danych...*, 2021), wdrażającej *Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z 2019 r.*

Jednak o ile Wytyczne UNESCO czy też zalecenia i dyrektywy Komisji Europejskiej dotyczące otwartej nauki nie muszą mieć bezpośredniego związku z działalnością polskich bibliotek naukowych, o tyle zaangażowanie w nurt *Open Science* krajowych instytucji finansujących naukę ze środków publicznych pośrednio może wpływać na poszerzenie zadań

biblioteki – by nie szukać przykładów zbyt daleko, warto wspomnieć o opublikowanych w 2019 r. przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) *Wytycznych dla wnioskodawców do uzupełnienia Planu Zarządzania Danymi w projekcie badawczym*, w których czytamy: „W wypełnieniu poniższej części formularza pomogą Państwu pracownicy biblioteki/odpowiedniego repozytorium/działu IT Państwa instytutu lub uniwersytetu” (*Wytyczne NCN dla wnioskodawców...*, 2020).

Po deregulacji zawodu bibliotekarza w 2013 r. (Brzezińska-Stec & Żochowska, 2013) czy też pamiętnej, i na szczęście skorygowanej pierwotnej wersji tzw. *Ustawy 2.0 o szkolnictwie wyższym*, w której pominięto istnienie biblioteki w strukturze uczelni (Górski & Szewczyk-Kłós, 2020), *Wytyczne NCN* nieoczekiwanie podniosły znaczenie biblioteki oraz postawiły przed bibliotekarzami nowe zadanie – powiązane jak najbardziej z nurtem otwartej nauki, wymagające jednak zgoła odmiennej i wysoce specjalistycznej wiedzy. Trzeba pamiętać, że udostępnianie danych badawczych nie jest tożsame z otwartym dostępem do publikacji, mimo iż wyrasta z tej samej idei. Zagadnienia dotyczące *Open Access* od wielu lat są dość dobrze rozpoznane i ugruntowane w środowisku bibliotekarskim oraz naukowym, także te dotyczące wynaturzeń OA, czyli czasopism i wydawnictw drapieżnych (Kulczycki, 2017). Natomiast udostępnianie danych badawczych to zagadnienie stosunkowo nowe, dużo bardziej złożone, trudne, wymagające kompetencji nie tylko bibliotekarskich, ale także, np. informatycznych, czy prawnych¹. Warto jednak podkreślić, że tradycyjny warsztat bibliotekarza jest wysoce pożądanym także w tych nowych zadaniach stojących przed pracownikami bibliotek naukowych (*Implementing FAIR Data...*, 2017).

Nie przeceniając jednak roli Narodowego Centrum Nauki, które wskazało bibliotekarzy jako siłę wsparcia dla pracowników naukowych przy wypełnianiu Planów zarządzania danymi, warto zastanowić się, w jaki jeszcze sposób idea otwartej nauki wpłynęła na funkcjonowanie bibliotek naukowych. Czy wraz z ewolucją idei *Open Access*, poszerzanej stopniowo w kolejnych latach o nowe poziomy otwartości w nauce, zmieniają się także zadania współczesnych bibliotek naukowych?

W debacie nad otwartą nauką tematem wiodącym ostatnimi czasy jest udostępnianie danych badawczych. Natomiast w kontekście zagadnień związanych z otwartymi danymi badawczymi w odniesieniu do działalności bibliotek mówi się dość dużo o nowym, wschodzącym zawodzie *data stewarda*, czyli opiekuna danych badawczych (Wałek, 2018). Warto

¹ Warto odnotować, iż niezwykle interesującą analizę zawartości stron internetowych bibliotek naukowych pod kątem prezentacji zagadnień związanych z otwartymi danymi badawczymi przeprowadziła grupa naukowców z Uniwersytetu Jagiellońskiego w publikacji pod redakcją Marka Nahotko *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych* (Nahotko, 2022).

też zwrócić uwagę na pojawiające się określenie *data librarian*, odnoszące się do nowego profilu zawodowego w bibliotekach naukowych (Hudzik, 2020).

Każda nowa profesja – a taką z całą pewnością jest zawód *data stewarda* – wymaga wykształconej i wykwalifikowanej kadry. Krajowa oraz europejska oferta edukacyjna dla przyszłych *data stewardów* nie jest zbyt bogata. W Polsce dwie edycje Data Steward School przeprowadziła firma Visnea, której partnerem strategicznym jest Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego. Kursy dla *data stewardów* oferuje także Biblioteka Politechniki Gdańskiej (PG). Natomiast w Europie szkolenia dla *data stewardów* prowadzone są m.in. na Uniwersytecie Technicznym w Delft w Holandii (Kurs Essentials 4 Data Support) oraz na Uniwersytecie Wiedeńskim w Austrii (Postgraduate Certificate “Data Steward” at the University of Vienna) (Jetten & Grootveld et al., 2021). Z bibliotekarskiego punktu widzenia propozycja austriacka wydaje się bardzo ciekawa, ponieważ założenia studiów podyplomowych dla *data stewardów* zostały opracowane przez Bibliotekę Uniwersytetu Wiedeńskiego we współpracy z projektem FAIR Data Austria, propagującym ideę udostępniania danych badawczych zgodnie z Zasadami FAIR – dane badawcze powinny być możliwe do znalezienia (*Findable*), dostępne (*Accessible*), interoperacyjne (*Interoperable*) i wielokrotnego użytku (*Reusable*) (Wilkinson & Dumontier et al., 2016).

Warto jednak zauważyć, że wspomniana powyżej dyskusja nad otwartymi danymi badawczymi koncentruje się przede wszystkim na środowisku naukowym, zrozumieniu, bądź też niezrozumieniu idei otwartej nauki przez badaczy, chęci dzielenia się danymi badawczymi lub wręcz przeciwnie – jawnej niechęci do otwierania danych przez naukowców (Kuczkowska, 2021). Bibliotekarzom uczelnianym – wywołanym do tablicy przez NCN, ale także właśnie z racji wieloletniego zaangażowania w propagowanie idei otwartego dostępu – przypadła rola edukatora. Ta nagląca potrzeba podniesienia i uzyskania nowych kompetencji przez bibliotekarzy, by mogli oni stanowić siłę wsparcia merytorycznego dla środowiska naukowego w zakresie otwartych danych badawczych, spowodowała, iż pojawiła się potrzeba szkoleń.

Trudno w tym miejscu nie dostrzec i nie docenić roli lidera, czyli Biblioteki Politechniki Gdańskiej (PG). Cyklicznie organizowana od 2017 r. przez Bibliotekę PG Pomorska Konferencja Open Science, liczne szkolenia na temat udostępniania danych badawczych (w tym tworzenia Planów zarządzania danymi) z całą pewnością przyczyniły się do poszerzenia wiedzy polskich bibliotekarzy w zakresie otwartych danych badawczych. To także w Bibliotece PG powstało pierwsze w Polsce Centrum Kompetencji Otwartej Nauki, którego zadaniem jest obsługa całego procesu związanego z zarządzaniem danymi badawczymi. Tworzenie tego typów

Centrów Kompetencji (Data Stewardship Competence Centres; DSCCs) rekomenduje inicjatywa GO FAIR (*Data Stewardship Competence...*, 2019), europejska organizacja zajmująca się propagowaniem idei udostępniania danych badawczych zgodnie z zasadami FAIR, oraz EOSC (European Open Science Cloud) Association (Jetten & Grootveld et. al., 2021), stowarzyszenie wspierające rozwój wirtualnej przestrzeni do przechowywania, udostępniania i wykorzystania danych przez europejskie zespoły naukowo-badawcze.

Dzięki pośrednictwu Biblioteki PG pracownicy bibliotek z całej Polski mogli uczestniczyć w warsztatach online (6-10 września 2021) dla *data stewardów*, zorganizowanych przez inicjatywę FAIRsFAIR we współpracy z EOSC Synergy, czyli organem koordynującym działania poszczególnych krajów związane z programem European Open Science Cloud (EOSC). Ponadto z inicjatywy Biblioteki PG w grudniu 2021 r. powstała Pierwsza Krajowa Grupa Robocza Data Stewardship Competence Centers Implementation Network PL, skupiająca bibliotekarzy, naukowców, specjalistów IT, pracowników administracji zajmujących się archiwizacją, udostępnianiem i popularyzowaniem danych badawczych czy też otwarciem publikowaniem.

Inne źródło pozyskiwania przez bibliotekarzy informacji na temat otwartych danych badawczych stanowią szkolenia organizowane przez Platformę Otwartej Nauki (PON) – wydaje się, iż szczególnie cenne spotkania poświęcone zostały zagadnieniom prawnym, które w przypadku danych badawczych wykraczają daleko poza dobrze znane bibliotekarzom prawo autorskie, czy licencje Creative Commons, a dotyczą np. prawa *sui generis* do baz danych, ochrony danych osobowych, przepisów o komercjalizacji wyników badań, zobowiązań wynikających z umów czy przepisów o badaniach klinicznych.

Wyraźnie zaznaczyć jednak trzeba, że niezwykle ważnym elementem poszerzania wiedzy przez bibliotekarzy – poza uczestnictwem w konferencjach, szkoleniach czy seminariach poświęconych otwartej nauce – jest edukacja własna, lektura profesjonalnej literatury, ale także zdobywanie umiejętności praktycznych przez doświadczenia w codziennej pracy.

W przeszłości niektóre biblioteki naukowe – z bogatym bagażem doświadczeń w tworzeniu bibliografii różnego typu – wyszły naprzeciw zapotrzebowaniu środowiska akademickiego, dzięki czemu powstały profesjonalne bibliograficzne bazy danych, które w ostatnich latach wyewoluowały w swoiste „bazy wiedzy” o całości dorobku naukowego uczelni oparte w głównej mierze na systemach typu CRIS (Miller-Jankowska & Lewandowska-Tranda, 2016). Nie jest więc dla bibliotek naukowych niczym nadzwyczajnym kolejny krok w nieznaną, tym razem związany z szerokim spektrum zagadnień związanych z otwartą nauką, ze szczególnym naciskiem na otwarte dane badawcze.

Zaangażowanie bibliotek naukowych w propagowanie idei otwartej nauki czy też ostatnimi laty upowszechnianie wiedzy na temat otwartych danych badawczych koncentruje się przede wszystkim na zadaniach bibliotekarza-edukatora – z dużym naciskiem na odbiorcę, czyli środowisko naukowe. Mało uwagi poświęca się jednak temu, w jaki sposób biblioteki w praktyce realizują ideę *Open Science*, czy np. działalność bibliotek związana z otwartą nauką przełożyła się na jakieś rozwiązania organizacyjno-administracyjne, czy powstały nowe oddziały/zespoły zadaniowe w ramach bibliotek zajmujące się otwartą nauką? Pytanie nie mniej istotne – w jaki sposób bibliotekarze pozyskują wiedzę na temat otwartych danych badawczych? Czy zauważają jakieś problemy związane z pozyskiwaniem tej wiedzy oraz jej propagowaniem?

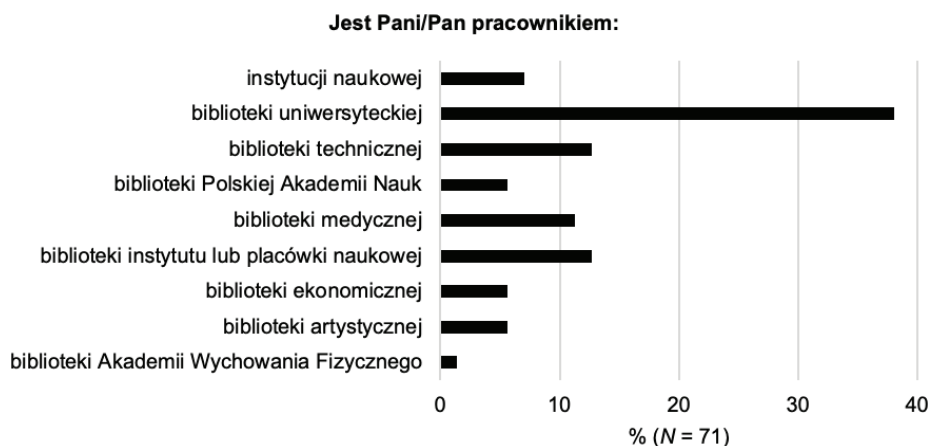
Dostrzegając pewną fragmentaryczność obrazu otwarta nauka – biblioteka naukowa, Zespół zadaniowy ds. otwartej nauki w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu postanowił przeprowadzić ilościowe badanie pilotażowe. Zwrócono się z prośbą do pracowników bibliotek państwowych szkół wyższych oraz instytutów i placówek naukowych o wypełnienie krótkiego kwestionariusza ankiety na temat otwartej nauki, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z otwartymi danymi badawczymi. Należy uściślić, iż do badania włączono także biblioteki instytutów i placówek naukowych, które – mimo iż funkcjonują w odmiennych strukturach organizacyjnych – wykonują prace zbieżne z zadaniami bibliotek uczelnianych. Ponadto zauważalne jest także zainteresowanie tej grupy bibliotekarzy tematyką otwartej nauki na konferencjach i spotkaniach branżowych. Celem badania sondażowego było określenie stopnia zaangażowania bibliotek w nurt otwartej nauki oraz zdiagnozowanie poziomu wiedzy bibliotekarzy na temat otwartych danych badawczych, oceny szkoleń, w których bibliotekarze uczestniczą, czy też ewentualnych problemów, które w związku z tym dostrzegają. Dzięki przeprowadzonemu badaniu oraz uzyskanym wynikom udało się spojrzeć z szerszej perspektywy na doświadczenia, poziom wiedzy oraz działania bibliotekarzy zajmujących się propagowaniem idei otwartej nauki – potwierdzono duże zaangażowanie bibliotek w nurt *Open Science*, który wydaje się wyznaczać jeden z kierunków rozwoju współczesnych bibliotek naukowych. Badanie miało charakter pilotażowy. Niektóre z podjętych zagadnień wymagają szerszych lub bardziej pogłębionych badań.

METODY

Uczestnicy

Badaniem zostali objęci pracownicy polskich bibliotek publicznych uczelni wyższych oraz instytutów i placówek naukowych. Udział w badaniu był anonimowy i jednorazowy.

Jak zwizualizowano na rysunku 1, zdecydowanie największą grupę respondentów stanowili pracownicy bibliotek uniwersyteckich (38%). Odpowiedzi od bibliotek instytutów lub placówek naukowych stanowiły ponad 12%, od bibliotek uczelni technicznych również ponad 12%, a od bibliotek medycznych 11%. Jednakowy procent odpowiedzi (ponad 5%) otrzymano z bibliotek uczelni artystycznych, ekonomicznych oraz bibliotek Polskiej Akademii Nauk. Na wypełnienie kwestionariusza zdecydowało się pięć bibliotek instytucji naukowych (7%) i tylko jedna biblioteka Akademii Wychowania Fizycznego (1%). Na ankietę nie odpowiedzieli pracownicy bibliotek archiwów, bibliotek rolniczych/przyrodniczych oraz bibliotek morskich.

Rys. 1. Miejsce pracy respondentów

Procedura

Zastosowano technikę ankiety i narzędzie w postaci kwestionariusza online. Kwestionariusz składał się z 17 pytań; były to pytania zamknięte jednokrotnego wyboru oraz pytania otwarte.

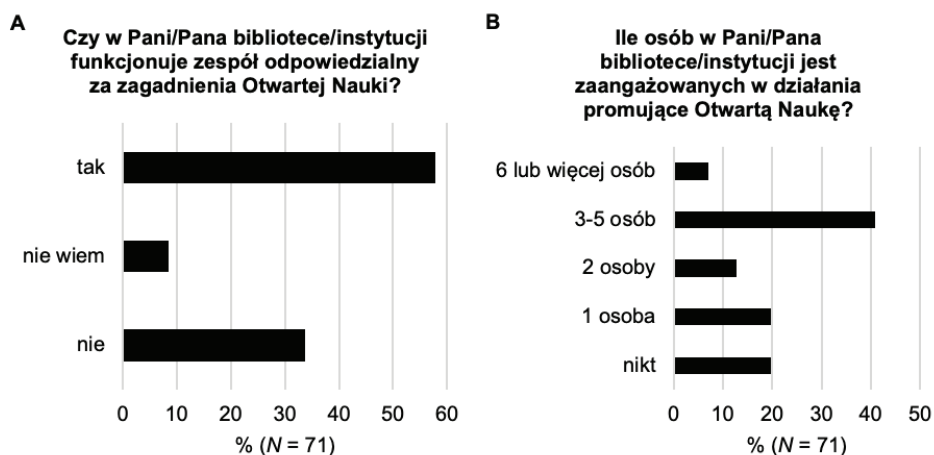
Wiadomość z prośbą o wypełnienie kwestionariusza została wysłana na skrzynki mailowe 171 instytucji. Uzyskano 71 odpowiedzi, co stanowi 41% próby badawczej (odpowiedziało 9 typów instytucji z 13, do których skierowano korespondencję). Wszystkie kwestionariusze wypełniono prawidłowo. Badanie trwało od 26 listopada do 31 grudnia 2021 r.

WYNIKI

Zaangażowanie bibliotekarzy naukowych w propagowanie idei otwartej nauki widoczne jest m.in. na branżowych konferencjach, w publikacjach czy też w nieformalnych grupach dyskusyjnych. W przeprowadzonym

badaniu pilotażowym założono, iż działalność wspierająca *Open Science* nie ma jeszcze przełożenia na zmiany strukturalne w funkcjonowaniu poszczególnych bibliotek. Jednak wysoce prawdopodobne wydawało się być funkcjonowanie zespołów zadaniowych ds. otwartej nauki, dlatego też pytania 2-5 dotyczyły zaangażowania bibliotek/institucji w działania związane z *Open Science*.

Na pytanie 2 (zob. Rys. 2A), czy w Pani/Pana bibliotece/institucji funkcjonuje zespół odpowiedzialny za zagadnienia otwartej nauki, 58% respondentów odpowiedziało twierdząco. Jednak procent instytucji, które takiego zespołu nie posiadają okazał się dość wysoki – w prawie 34% nie ma tego typu zespołów. Ponadto 8% stanowią odpowiedzi, w których ankietowani przyznają, że nie wiedzą o istnieniu takich grup roboczych. Natomiast według odpowiedzi na pytanie 3 (zob. Rys. 2B) – ile osób w Pani/Pana bibliotece/institucji jest zaangażowanych w działania promujące otwartą naukę – w 41% jednostek zajmuje się tym od trzech do pięciu osób, w 7% bibliotek ta grupa wynosi sześć i więcej osób. Pozostałe odpowiedzi pokazują, że w blisko 13% instytucji w otwartą naukę zaangażowane są zespoły dwuosobowe, a w 20% pojedynczy pracownicy.

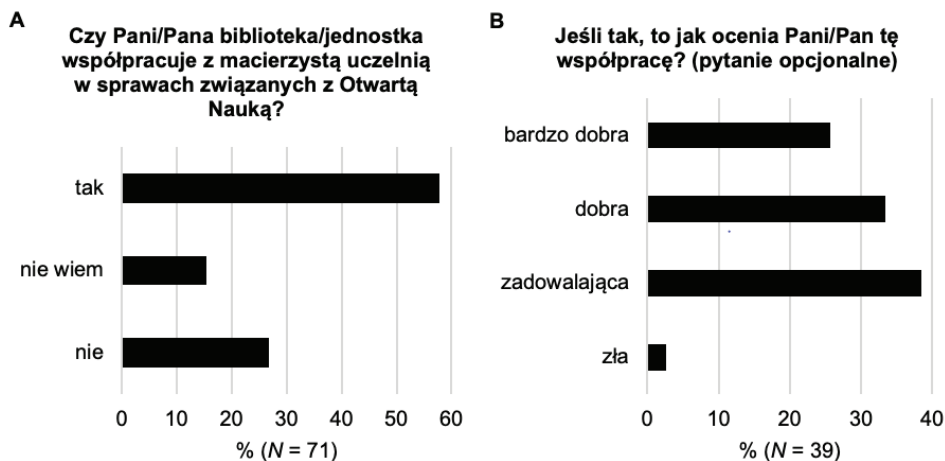

Rys. 2. Funkcjonowanie w bibliotece/institucji zespołu odpowiedzialnego za zagadnienia otwartej nauki (A); Liczba osób w bibliotece/institucji zaangażowanych w działania promujące otwartą naukę (B).

W odpowiedzi na pytanie 4 (zob. Rys. 3A) – dotyczące współpracy z macierzystą uczelnią/institucją w sprawach związanych z otwartą nauką – prawie 58% bibliotek potwierdziło fakt istnienia takiej współpracy. Natomiast 27% jednostek nie współpracuje z macierzystą uczelnią/institucją, a ponad 15% ankietowanych nic nie wie o takiej współpracy.

Pytanie 5 było pytaniem opcjonalnym, skierowanym tylko do respondentów, którzy potwierdzili istnienie współpracy biblioteka-uczelnia/in-

stytucja w sprawach związanych z otwartą nauką. Blisko 39% bibliotek określa tę współpracę jako zadowalającą, 33% jako dobrą, a ponad 25% jako bardzo dobrą (zob. Rys 3B).

Rys. 3. Współpraca biblioteki z macierzystą uczelnią/institucją w sprawach związanych z otwartą nauką (A); Ocena współpracy biblioteki z macierzystą uczelnią/institucją w sprawach związanych z otwartą nauką (B)

Największą część pytań w ankiecie (6-17) stanowiły zapytania związane z otwartymi danymi badawczymi. Zauważalna w ostatnich latach wśród bibliotekarzy duża aktywność w tym zakresie zrodziła pytania o znajomość tego złożonego zagadnienia, o to, w jaki sposób bibliotekarze się szkolą i czy dostrzegają jakieś mankamenty tych szkoleń; czy jednocześnie sami prowadzą tego typu szkolenia lub też wspomagają naukowców np. w wypełnianiu Planów zarządzania danymi; czy w bibliotekach zatrudnione są osoby na stanowisku *data stewarda* oraz czy w bibliotekach/institucjach istnieją repozytoria danych badawczych.

Niezwykle optymistycznie wygląda odpowiedź na pytanie 6 (zob. Rys. 4) – aż 94% respondentów odpowiedziało twierdząco, że zna definicję otwartych danych badawczych.

Zróznicowane odpowiedzi uzyskano natomiast w pytaniach dotyczących repozytoriów danych badawczych (pyt. 7-8). Według odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych na pytanie 7 – czy w Pani/Pana bibliotece/institucji istnieje repozytorium danych badawczych – obecnie blisko 34% instytucji posiada repozytoria tego typu, 38% nie posiada, a w 25% jest w trakcie budowy, natomiast blisko 3% nie wie o istnieniu takiego repozytorium.

Pytanie 8 było pytaniem opcjonalnym, skierowanym do bibliotek/institucji nieposiadających repozytoriów danych badawczych: w ponad

Rys. 4. Znajomość definicji otwartych danych badawczych

47% ankiet potwierdzono, że instytucja ma zamiar utworzyć repozytorium danych badawczych, w prawie 16% że nie, a w blisko 37% ankietowani nie posiadali wiedzy na ten temat.

Niezwykle ważnym aspektem udostępniania danych badawczych są zagadnienia prawne, dlatego też w pytaniu 9 poproszono respondentów o odpowiedź na pytanie o znajomość przepisów prawnych związanych z otwieraniem danych – najczęściej odpowiedzi, bo aż 52% stanowiły odpowiedzi twierdzące, 42% respondentów uważa, iż zna te zagadnienia bardzo ogólnie, natomiast prawie 6% ankietowanych nie zna przepisów prawa w tym zakresie.

Aspekty techniczne związane z przygotowaniem danych badawczych do udostępniania najkrócej i oczywiście bardzo ogólnie zawierają się w zasadach FAIR. Na pytanie 10, dotyczące znajomości zasad FAIR, aż 76% ankietowanych odpowiedziało, iż zna te reguły, natomiast 24% wskazało na brak wiedzy w tym zakresie.

Plan zarządzania danymi (PZD), wymagany m.in. przy składaniu wniosków grantowych przez NCN od 2019 r., okazał się dla niektórych naukowców sporym wyzwaniem. Jak już zostało wspomniane we wstępie niniejszego artykułu, Biblioteki starają się wspierać naukowców przy wypełnianiu PZD. Zasadne wydawało się więc pytanie, o zakres tego wsparcia – w odpowiedzi na pytanie 11, czy Pani/Pana biblioteka/instytucja wspomaga naukowców w wypełnieniu Planu zarządzania danymi, ponad 66% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej, prawie 24% wybrało odpowiedź negatywną, a blisko 17% ankietowanych zaznaczyło odpowiedź „nie wiem”.

Innym rodzajem wsparcia dla naukowców są szkolenia na temat udostępniania danych badawczych. Na pytanie 12, czy w Pani/Pana bibliotece/instytucji/uczelni organizowane są szkolenia dla naukowców z zakresu otwartych danych badawczych, otrzymano blisko 44% odpowiedzi nega-

tywnych, prawie 34% odpowiedzi twierdzących, a ponad 22% respondentów wybrało odpowiedź „nie wiem”.

W pytaniu 13, opcjonalnym, skierowanym do respondentów, którzy udzielili odpowiedzi twierdzącej na pytanie 12, ankietowani mogli samodzielnie wpisać dowolną jednostkę organizującą szkolenia w ich instytucji. Uzyskano bardzo różnorodne odpowiedzi, co tylko potwierdza, iż wiele spraw dotyczących otwartych danych badawczych jest w trakcie formowania – i tak szkolenia dla naukowców w tym zakresie organizują: biblioteki, działy nauki, działy projektów, uczelniani pełnomocnicy ds. otwartości, centra informatyki i informatyzacji, działy ochrony danych osobowych a nawet instytucje zewnętrzne.

Niezwykle interesująca jest kwestia, w jaki sposób bibliotekarze pozyskują wiedzę na temat otwartych danych badawczych, czy dostrzegają jakieś mankamenty organizowanych kursów. Dlatego też pytania 14-16 dotyczyły szkoleń z zakresu otwartych danych badawczych, w których uczestniczą sami ankietowani.

W odpowiedzi na pytanie 14 – czy uczestniczy Pani/Pan w szkoleniach dotyczących otwartych danych badawczych prowadzonych przez inne biblioteki/instytucje/inicjatywy – aż 73% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej, natomiast 27% ankietowanych przyznało, że nie uczestniczy w tego typu kursach.

Pytanie 15 dotyczyło jakości szkoleń poświęconych otwartym danym badawczym – prawie 72% ankietowanych określa je jako przydatne, a 15% jako zbyt ogólnikowe.

Otwieranie danych badawczych nie jest zjawiskiem wyłącznie polskim, szkolenia w tym zakresie w języku angielskim prowadzi wiele inicjatyw europejskich. W odpowiedzi na pytanie 16, czy język angielski używany w szkoleniach organizowanych przez europejskie inicjatywy, związane z nurtem otwartej nauki, stanowi dla Pani/Pana barierę, dla prawie 55% respondentów język angielski nie stanowi przeszkody, ale aż dla 45% ankietowanych jest jednak utrudnieniem.

Warto odnotować, że na pytanie 17 – czy w Pani/Pana bibliotece/instytucji jest zatrudniona osoba wypełniająca zadania *data stewarda* – prawie 72% ankietowanych odpowiedziało, że w ich bibliotece/instytucji nie ma osoby wypełniającej tego typu zadania, 14% respondentów przyznało, że w ich instytucjach pracuje taka osoba, a 14% nie miało wiedzy o istnieniu pracownika o takiej specjalności w ramach jednostki.

DYSKUSJA

Przeprowadzone badanie pilotażowe pozwoliło zweryfikować oraz potwierdzić obraz zmian zauważalnych w działalności bibliotek naukowych – widoczne symptomy tych przeobrażeń to na przykład zawód *data ste-*

warda, czyli bibliotekarza zajmującego się otwartymi danymi badawczymi; powstające w ramach bibliotek zespoły zadaniowe ds. otwartej nauki; bardzo nieliczne, ale jednak już istniejące Centra Kompetencji Otwartej Nauki (Krajewski & Szuflita-Żurawska, 2020); czy też utworzona dzięki inicjatywie Biblioteki Politechniki Gdańskiej Pierwsza Krajowa Grupa Robocza Data Stewardship Competence Centers Implementation Network PL, służąca wymianie myśli i doświadczeń osób zajmujących się danymi badawczymi. Wydaje się jednak, że istnieje potrzeba przeprowadzenia pogłębionego badania w niektórych aspektach.

W literaturze przedmiotu podjęto już próbę opisanego tego dość nowego trendu, jakim jest kształtowanie się zawodu *data stewarda* (Wałek, 2019; Hudzik, 2020; *Data librarian...*, 2018), choć wydaje się, iż na odrębną dyskusję zasługuje potoczne utożsamianie zadań *data stewarda* i *data librarian*. Obowiązki *data stewarda* niekoniecznie muszą być powiązane wyłącznie z biblioteką, osoby zatrudniane na tym stanowisku bywają także w innych jednostkach uczelnianych, a niekiedy nawet tylko przy pojedynczych projektach.

W omawianym badaniu pilotażowym ponad 14% ankietowanych odpowiedziało, iż w ich bibliotece/institucji pracuje osoba wypełniająca zadania *data stewarda*. W kolejnym badaniu należałoby może nieco uszczegółowić pytania: czy *data steward* w bibliotece zajmuje się tylko obsługą repozytorium danych badawczych (deponowanie i udostępnianie danych), czy jest opiekunem danych w całym cyklu życia danych badawczych, czy też tylko wspomaga naukowców w wypełnianiu Planów zarządzania danymi. Warto też uzyskać informacje na temat wykształcenia *data stewardów* – czy są oni absolwentami profesjonalnych szkół oraz szkoleń z tego zakresu, czy też swoje umiejętności budują wyłącznie na własnym doświadczeniu zawodowym.

Według wyników badania nieco ponad 1/3 instytucji posiada repozytoria danych badawczych. Wskazane wydaje się zadanie pytania doprecyzowującego: czy biblioteki faktycznie posiadają całą infrastrukturę repozytorium ze wszystkimi modułami niezbędnymi do obsługi danych badawczych, czy też za repozytorium instytucji uważają np. kolekcję uczelnianą (tzw. półkę) w Repozytorium Danych Badawczych (RepOD) lub w Moście Danych.

Pogłębionego badania nie wymaga co prawda odpowiedź na pytanie o język angielski, w którym odbywają się niektóre szkolenia, jednak fakt, iż prawie dla połowy ankietowanych stanowi on barierę w uczestniczeniu w szkoleniach na temat otwartych danych badawczych, może być pewną wskazówką dla organizatorów tego typu kursów.

W przeprowadzonym badaniu pilotażowym odpowiedzi respondentów – mimo iż reprezentują oni biblioteki naukowe o odmiennych zadaniach, zdeterminowanych profilami uczelni/jednostek macierzystych – są

dość zbieżne. Symptomy zmian w działalności bibliotek związane z rozwojem idei otwartej nauki zauważalne są w większości bibliotek naukowych, które zdecydowały się wziąć udział w ankiecie. Badanie wyraźnie uwidocznilo, że otwarta nauka wyznacza nowe obszary działania bibliotek naukowych.

BIBLIOGRAFIA

- Brzezińska-Stec, Halina; Żochowska Jolanta, red. (2013). *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja? IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa. Białystok, 12-14 czerwca 2013 r.* Białystok: Wydaw. Uniwersytetu w Białymstoku. [dostęp: 11.02.2022]. Dostępny w WWW: <http://pbc.biaman.pl/Content/32612/PDF/Biblioteka%20IV%20konferencja.pdf>.
- Czajkowska, Marta (2019). Otwieranie nauki. Otwarty dostęp do publikacji naukowych i danych badawczych. *Problemy Profesjologii*, nr 2, s. 37-44. [dostęp: 24.02.2022]. Dostępny w WWW: http://www.problemy-profesjologii.uz.zgora.pl/wydania/pp_2019_2.pdf.
- EC (2017). *H2020. Programme Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020*. [online]. European Commission. [dostęp: 08.02.2022]. Dostępny w WWW: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf.
- GO FAIR (2019). *Data Stewardship Competence Centers. Implementation Network (DSCC-IN) manifesto*. [online]. GO FAIR. [dostęp: 07.03.2022]. Dostępny w WWW: <https://www.go-fair.org/wp-content/uploads/2020/01/DSCC-I-Manifesto-20191210.pdf>.
- Górski, Marek M.; Szewczyk-Kłos, Danuta (2020). Czy bibliotekarze w szkołach wyższych tworzą jeszcze grupę zawodową? *Biuletyn EBIB*, nr 1 (190), [s. 1-6]. [dostęp: 11.02.2022]. Dostępny w WWW: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/658/697>.
- Hudzik, Krystyna (2020). Data Librarian – nowy profil zawodowy w bibliotekach naukowych. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3, s. 309-328. [dostęp: 11.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://doi.org/10.36702/pb.757>.
- LIBER (2018). *Data librarian, expert on research data management, description, archiving and dissemination*. [online]. LIBER. [dostęp: 11.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://libereurope.eu/blog/2018/05/14/data-librarian-expert-on-re-search-data-management/>.
- LIBER (2017). *Implementing FAIR Data Principles: The Role of Libraries*. [online]. LIBER. [dostęp: 11.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2020/09/LIBER-FAIR-Data.pdf>.
- Jetten Mijke; Grootveld Marjan; Mordant Annemie; et. al. (2021). *Professionalising data stewardship in the Netherlands. Competences, training and education. Dutch roadmap towards national implementation of FAIR data stewardship*. [online]. [dostęp: 09.02.2022]. Dostępny w WWW: Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4320504>.

- Kępski, Piotr (2018). Otwarty dostęp jako element polityki naukowej. *Medical Library Forum*, vol. 11, nr 1, s. 31-37. DOI 10.34738/mlf.0004. [dostęp: 24.01.2022]. Dostępny w WWW: <https://fbm.wum.edu.pl/sites/fbm.wum.edu.pl/files/dokumenty/20181101-0004.pdf>.
- Krajewski, Piotr; Szufflita-Żurawska, Magdalena (2020). Plan zarządzania danymi – jak skutecznie współpracować z naukowcami? Doświadczenia Centrum Kompetencji Otwartej Nauki przy Bibliotece Politechniki Gdańskiej. *Biuletyn EBIB*, nr 5 (194), [s. 1-9]. [dostęp: 20.01.2022]. Dostępny w WWW: <http://ebi-bojs.pl/index.php/ebib/article/view/699/736>.
- Kuczowska, Maria (2021). Otwarte dane badawcze: sondażowa analiza doświadczeń i potrzeb pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, s. 479-494. [dostęp: 20.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://doi.org/10.36702/pb.876>.
- Kulczycki, Emanuel (2017). Kariera drapieżnych czasopism – przypadek Anny O. Szust. *Nauka*, vol. 217, nr 3, s. 71-83. [dostęp: 10.02.2022]. Dostępny w WWW: <http://www.nauka-pan.pl/index.php/nauka/article/view/732>.
- Miller-Jankowska, Maria; Lewandowska-Tranda Mirosława (2016). Uczelniana baza wiedzy jako przykład systemu CRIS. Z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 3761, *Studia o Książce i Informacji*; [nr] 35, s. 102-118. [dostęp: 10.03.2022]. Dostępny w WWW: <https://wuwr.pl/bibl/article/view/1746/1697>.
- Nahotko, Marek, red. (2022). *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska. [dostęp: 02.08.2022]. Dostępny w WWW: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/291146>.
- NCN (2020). *Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia Planu Zarządzania Danymi w projekcie badawczym*. [online]. Narodowe Centrum Nauki. [dostęp: 10.02.2022]. Dostępny w WWW: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi_06_2020.pdf.
- PE (2019). *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego* (Dz. Urz. UE L 172 z 26.06.2019). [online]. Parlament Europejski. [dostęp: 09.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1024&from=EN>.
- KE (2012). *Zalecenie Komisji z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony (2012/417/UE)*. [online]. Komisja Europejska. [dostęp: 08.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:194:0039:0043:PL:PDF%20>.
- UNESCO (2021). *UNESCO Recommendation on Open Science*. [online]. UNESCO. [dostęp: 10.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>.
- Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego*. [online]. Dz.U. 2021 poz. 1641. [dostęp: 07.03.2022]. Dostępny WWW: <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000164101.pdf>.
- Wilkinson, Mark D.; Dumontier, Michel; Aalbersberg, IJsbrand Jan; et al. (2016). *The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship*.

Scientific Data, vol. 3, art. 160018. [dostęp: 10.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>.

Walek, Anna (2019). Data Librarian and Data Steward – New Tasks and Responsibilities of Academic Libraries in the Context of Open Research Data Implementation in Poland. *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, 497-512. [dostęp: 08.02.2022]. Dostępny w WWW: <https://doi.org/10.36702/pb.634>.

Walek, Anna (2018). Is data management a new „digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries’ tasks. *IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies*, 1-11. [dostęp: 10.02.2022]. Dostępny w WWW: <http://library.ifla.org/id/eprint/2247/1/139-walek-en.pdf>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 8 sierpnia 2022 r.

MARIA KUCZKOWSKA

University Library

Adam Mickiewicz University in Poznań

e-mail: maria.kuczowska@amu.edu.pl

ORCID 0000-0003-2681-4945

MONIKA THEUS

University Library

Adam Mickiewicz University in Poznań

e-mail: mtheus@amu.edu.pl

ORCID 0000-0002-8397-1827

OPEN SCIENCE – OPEN RESEARCH DATA – NEW TASKS FOR RESEARCH LIBRARIES: REPORT FROM PILOT STUDY

KEYWORDS: Research libraries. Open Science. Open research data. Data steward. Pilot study.

ABSTRACT: Thesis/Objective – The last few decades have brought noticeable changes in the functioning of academic libraries. The scope of library tasks has been expanded not only due to the expansive information and communication technologies but also the Open Access movement. The active participation of libraries in the development of the Open Access and Open Science concepts set new tasks for librarians. Having noticed some incompleteness of the image of Open Science vs. Research Library, the University Library in Poznań decided to conduct a quantitative pilot study. Library employees of state universities and research institutions were asked to fill a short questionnaire on the subject of Open Science, with particular focus on the issues related to open research data. The aim of this survey study was to determine the degree of involvement of academic libraries in the Open Science movement and diagnose the level of librarians’ knowledge regarding open research data. **Research method** – The survey was based on an online questionnaire consisting of 17 questions. The message asking the recipients to fill the questionnaire was sent to the email boxes of 171 institutions. **Conclusions** – The survey allowed the researchers to verify changes visible in the activities of academic libraries – noticeable symptoms covered an emerging profession of data stewards, emerging task forces for Open Science, a development of university research data repositories. The study clearly confirmed that Open Science sets new domains of activity for academic libraries.